

Open de ogen van je hart!

Augustinus' verkondiging over de genezing van de blindgeborene

Hans van Reisen

Over het verhaal van de blindgeborene die door Jezus genezing vindt (Joh 9:1-41) zijn van Augustinus (354-430) vijf preken (s.) bewaard gebleven. Onlangs werden ze voor het eerst in Nederlandse vertaling gepubliceerd¹. Behalve vijf preken is er een zesde tekst over hetzelfde verhaal: een verhandeling of tractaat over het Johannesevangelie (Io.eu.tr.). Achter die tekst gaat ook een toespraak van Augustinus schuil, maar die is anders van karakter dan de vijf preken: de verhandeling omvat een vers-voor-vers commentaar; de preken bevatten steeds een toelichting op enkele punten. Het tractaat is dan ook langer dan de afzonderlijke preken. Waarschijnlijk hield Augustinus de verhandeling voor een kleine kring geïnteresseerden, niet zoals bij de preken voor de geloofsgemeenschap als geheel. Van de lange tekst zijn overigens ooit slechts drie korte fragmenten in Nederlandse vertaling gepubliceerd.² Verder komt in het omvangrijke werk van Augustinus de blindgeborene nog maar één keer voor: *Contra Faustum* 26,2. En in de stroom van ongeveer vierhonderd augustijnse publicaties per jaar is zijn toelichting op dit evangelieverhaal slechts twee keer voorwerp van studie geweest.³

Beeld van alle mensen

Augustinus leest het verhaal in Johannes 9 nooit als een (louter) historische gebeurtenis. Hij beschouwt de genezing als een wonder, dat plaatsvindt rondom de liturgische samenkomst van de christelijke geloofsgemeenschap. De blindgeborene verwijst naar alle blindgeboren mensen en functioneert als beeld van de blinde wereld⁴. Het gaat dan om geestelijke blindheid, dat wil zeggen: om mensen die nog geen weet hebben van christelijk geloven.

Die verwijzende manier van lezen wordt in de vijf preken nergens uitgelegd. Maar in de verhandeling vinden we daarover een mooie verantwoording: 'Wat onze Heer Jezus Christus aan verbazingwekkende wonderen heeft gedaan, zijn werken en woorden: het zijn werken omdat ze werden gedaan, woorden omdat ze iets betekenden.' (Io.eu.tr. 44,1). In die manier van bijbellezen komt Augustinus soms verrassend overeen met moderne vormen van bijbeluitleg: de blindgeborene kan vanzelfsprekend in verband staan met een historische figuur rondom Jezus, maar tegelijk en bovenal vertegenwoordigt hij een bepaald type mensen, dat reageert op Jezus' spreken

en handelen en zich aansluit bij het geloof in Jezus Christus.⁵

Augustinus wijst op nog enkele andere aspecten op grond waarvan de blindgeborene als geestelijk blinde, als ongelovige moet worden opgevat. Het belangrijkste is dat de leerlingen Jezus direct als rabbi aanspreken en Hem als hun leraar benaderen. Augustinus maakt daaruit op dat het hele verhaal als leerproces is op te vatten (Io.eu.tr. 44,3).

Waarom blind geboren?

Het leergesprek start dan ook met een vraag van Jezus' leerlingen: 'Waarom is die man blind geboren? Heeft hij zelf gezondigd of zijn ouders?' (Joh. 9:2) Het antwoord van Jezus roept meer raadsels dan antwoorden op: 'Die man heeft zijn blindheid niet te wijten aan een zonde van hemzelf en evenmin aan een zonde van zijn ouders.' (Joh. 9:3) Moet je daaruit dan opmaken, zo vraagt Augustinus zich af, dat Jezus de blindgeborene en diens ouders als mensen zonder zonde beschouwt? Dat strookt niet met zijn eigen geloofsopvatting: elke mens wordt immers onder de erfzonde geboren; bovendien leert de ervaring dat zelfs blinden kunnen zondigen (Io.eu.tr. 44,3). Nee, met zijn antwoord maakt Jezus volgens Augustinus alleen duidelijk dat de blindheid van de man niets met een concrete zonde van hemzelf of van diens ouders te maken heeft (Io.eu.tr. 44,3; s. 136,1). 'De daden van God,' zo vervolgt Jezus, 'moeten in hem openbaar worden.' (Joh. 9:3) In de genezing van de blindgeborene, in het geestelijk leren zien, in de geloofstoeladering wordt Gods werk zichtbaar (s. 136,1).

Gods werk zichtbaar

Die bekendmaking van Gods daden gebeurt door Jezus. Daarom vervolgt Hij zijn antwoord aan de leerlingen: 'Ik moet de daden van Hem die mij gezondend heeft, verrichten zolang het dag is; straks komt de nacht en dan kan niemand iets doen. Zolang ik in de wereld ben, ben ik het licht van de wereld.' (Joh. 9:4-5) Voor een nauwkeurige lezer en predikant als Augustinus vormt dat antwoord van Jezus uitgangspunt voor verschillende uitweidingen. Ze kunnen hier slechts kort worden vermeld.

Allereerst is er sprake van Jezus die werken doet van iemand die Hem gezondend heeft. Dat roept natuurlijk vragen op die te maken hebben met de verhou-

Augustinus heeft veel geschreven over het verhaal van de genezing van de blindgeborene. Een man die, volgens Augustinus, in de loop van het verhaal niet alleen het zicht terugkrijgt, maar ook de ogen van zijn hart opent en Jezus herkent als de Zoon van God.

Drs. J.W.C.M. van Reisen is sinds 1989 als studietoelichting verbonden aan het Augustijns Instituut in Eindhoven. Hij publiceerde artikelen in diverse tijdschriften en werkte mee aan verschillende vertalingen van Augustinus en Ambrosius.

¹ (Gehlen-Springorum e.a. 2007, 214-244)

² (Van der Meer 1947, 314-315; Beukers 1969, 250-251)

³ (Berrouard 1989 en Lawless 1996).

⁴ (vgl. s. 259,4 en De cura 14 in Den Boeft e.a. 2004)

⁵ (vgl. s. 135,1; 136,4; 136A,1.4; 136C,2 en Io.eu.tr. 44,1).

ding tussen God de Vader en God de Zoon. De geloofskwesties daarover vloeiden in Augustinus' tijd vooral voort uit de controverse met de arianen. Die won aan actualiteit sinds de verwoesting van de stad Rome in het jaar 410 en de opmars van de Vandalen via het Iberisch schiereiland naar Noord-Afrika in de jaren erna: die veroveraars waren namelijk ariaanse chistenen⁶ (s. 135,4-5).

Ten tweede onderzoekt Augustinus in Jezus' antwoord naar de betekenis van de dag en de nacht (vgl. Joh 9:4-5). Daarin kan het volgens hem niet gaan om de alledaagse betekenis ervan, omdat de gewone dag en nacht onder de scheppingsmacht van God de Vader en God de Zoon vallen: God werkt dag en nacht onafhankelijk van de standen van de aarde en de zon. Het moet daarom volgens Augustinus om bijzondere betekenissen gaan van dag en nacht (Io.eu.tr. 44,4).

Ten derde wordt aandacht besteed aan Christus' aanwezigheid als licht in de wereld. Dat licht is op een bijzondere manier aanwezig bij zijn wondertekeningen, door Hemzelf verricht of door zijn leerlingen (s. 136B,3-4).

Ogen bestreken

Na het korte openingsonderricht aan de leerlingen spuugt Jezus op de grond, maakt wat slijk of modder van zand en speeksel en strijkt dat op de ogen van de blinde (Joh. 9:6). Augustinus voorziet dit gedetailleerde onderdeel uit het evangelie meestal van korte toelichtingen. Natuurlijk had Jezus de blinde ook kunnen genezen zonder dit soort opmerkelijke handelingen. Hij had bijvoorbeeld alleen met een genezend woord kunnen volstaan; Hij had de genezing zelfs zonder enig woord kunnen verrichten. Maar dat heeft Hij niet gedaan en daarom moet volgens Augustinus aan het werk met speeksel en aarde een bijzondere uitleg worden gegeven. De uitleg verschilt keer op keer (vgl. s. 135,1; 136,5; 136A,1; 136B,1; 136C,2 en Io.eu.tr. 44,2).

Wassen in Siloam

Na de bestrijking stuurt Jezus de blindgeborene naar Siloam om zich daar te wassen (Joh. 9:7). De evangelist tekent daarbij aan dat Siloam 'gezonden' betekent. Voor Augustinus verwijst Siloam onmiddellijk en vanzelfsprekend naar de gezondene bij uitstek, Jezus Christus. 'Ga u wassen in Siloam' betekent: Reinig u in Christus. Met andere woorden: laat je dopen.

De uitleg vormt in alle toespraken van Augustinus over dit evangelieverhaal een kernpunt (vgl. s. 135,1; 136,2; 136A,1; 136B,1; 136C,3 en Io.eu.tr. 44,2 en 7). Met de uitleg om deze gebeurtenis als doopaansporing te duiden staat Augustinus overigens in een traditie die in het westers christendom al minstens tot aan Tertullianus (160-220) valt te traceren.

Na de reiniging in Siloam zou het evangelieverhaal

uit Johannes kunnen worden afgerond. De blinde is immers gaan zien. Na soortgelijke verhalen uit andere evangeliën vervolgt de schrijver stevast met een volgende episode uit Jezus' leven. Maar dat gebeurt niet in het verhaal over de blindgeborene. Johannes beschrijft uitgebreid en in detail wat er na Siloam met de man gebeurt.

Bij terugkeer van de Siloamvijver blijkt de man vroeger langs de kant van de weg gebedeld te hebben. Zijn nieuwe leven verwt zijn burenen (Joh. 9:8-12). Augustinus geeft daarover een korte toelichting. 'Kijk,' zegt hij, 'die genezen man is boodschapper van genade geworden. Nu verkondigt hij Jezus en belijdt hij Hem omdat hij ziet. Die blinde deed belijdenis, maar het knarste in het hart van die omstanders: zij bezaten niet in het hart wat hij nu in de ogen had. Maar in zijn ontkenning te weten waar Jezus was, lijkt zijn ziel nog steeds op een bestreken die nog niet ziet. We moeten het ons dus voorstellen dat hij nog niet in het hart bestreken was: hij verkondigt wel, maar zonder benul wie hij verkondigt.' (Io.eu.tr. 44,8)

Sabbatschender of profeet?

Vervolgens wordt de man naar de farizeeën geleid. Opnieuw verrast de evangelist met een detail: de burenen van de blinde kenden hem vooral van het bedelen, na de voorgeleiding bij de farizeeën blijkt Jezus' optreden nu als een ontheiliging van de sabbat opgevat te moeten worden (Joh. 9:14). De beschuldiging dat Jezus zich niet aan de sabbat houdt wordt door Augustinus enkele keren uitvoerig besproken en weerlegd (Io.eu.tr. 44,9 en s. 136,5-6). De negatieve visie op Jezus splitst de farizeeën. In hun verdeeldheid benaderen zij de blinde man opnieuw met de vraag hoe hij over Jezus denkt. 'Hij is een profeet,' luidt de belijdenis. Dat is al heel wat meer dan: 'Ik weet niet (waar Hij is),' zoals de vorige keer.

De blindgeborene belijdt Jezus nu als een profeet. Die belijdenis kun je volgens Augustinus positief of negatief opvatten. Je kunt het als een vergissing beschouwen, omdat met die belijdenis nog niet voldoende wordt uitgedrukt dat Jezus Zoon van God is (s. 136,2). Zo'n belijdenis duidt er dan op dat de lichamelijke ogen wel, maar de ogen van het hart nog niet zijn gewassen. Die laatste zijn enkel bestreken zolang Christus alleen maar als profeet wordt gezien (s. 136C,3). Toch moet je anderzijds ook erkennen dat de man geen leugens verkondigde (Io.eu.tr. 44,9): Jezus beschouwde zich immers zelf ook als een profeet (Luc. 4:24 en Joh 4:44).

De ouders ondervraagd

Na de farizeese ondervraging verbreedt de evangelist het perspectief: in de volgende episode zien we de joden afgaan op de ouders van de genezen man. Zij willen van hen vernemen of de man echt vanaf zijn

⁶ (vgl. Culpepper 1983).

geboorte blind was. De ouders weten niet hoe hij is gaan zien of wie dat heeft gedaan. De evangelist verbindt die onwetendheid van de ouders met angst, omdat wie Jezus als Christus beleed uit de synagoge kon worden gebannen (Joh. 9,18-23). Historisch interessant, omdat zo blijkt dat het evangelie zijn huidige vorm kreeg in de jaren dat joodse overheden christenen uit de eigen gemeenschap konden verstoten. Augustinus kruipt bij zijn commentaar op dit onderdeel in de rol van de ouders en laat hen zeggen: 'Hij is onze zoon, maar wij kunnen alleen voor een kind dat niet voor zichzelf kan spreken, gedwongen worden om namens hem te spreken. Hij spreekt al sinds lang, ook al ziet hij pas sinds kort. Sinds zijn geboorte kennen wij hem als blinde, sinds lang kennen wij hem als mondig, sinds kort kennen wij hem als ziende. Ondervraag hem dus maar zelf!' (1o.eu.tr. 44,10)

Leerling van Mozes

Na het advies van de ouders volgt de langste scène van het verhaal (Joh. 9:24-34). Voor de tweede maal wordt de genezen man voorgeleid ter verhooring. Onduidelijk blijft of die door de farizeeën of door de joden wordt afgenomen. Toch denkt men meestal dat hier met de joden op de farizeeën wordt gedoeld. 'Wij weten dat Jezus een zondaar is,' luidt hun eerste inbreng (Joh. 9:24). Augustinus merkt daarover op:

'Ze denken dat ze zien, ze geloven dat ze zien. Ze geloofden namelijk te zien toen zij tegenover Christus de wet verdedigden. Ze beweren dan ook: "We weten dat zo'n sabbatschender, niet van God komt." Ze zijn zienden: ze konden lezen wat de wet schrijft. Daarin stond dat wie de sabbat schond, gestenigd moest worden (Ex. 31:14-15, Num. 15:35 en Deut. 5:12-15). Daarom zeiden ze dat Jezus niet van God kwam. Zo waren ze ziende blind! Ze zagen niet dat Hij de toekomstige rechter was van levenden en doden. Hij was toch gekomen zodat niet-zienden zouden zien: dat wie bekende niet te kunnen zien licht zou krijgen. Maar Hij was ook gekomen zodat de zienden blind zouden worden: dat wie zijn blindheid niet erkende, nog meer zou verstarren.' (s. 136,4)

De verstarring blijkt spoedig. De genezen blinde weigert Jezus voor een zondaar aan te zien. Als hem daarop wordt gevraagd opnieuw verslag te doen, weigert hij en antwoordt: 'Dat heb ik toch al verteld, maar u hebt niet geluisterd. Waarom wilt u het nog eens horen? Wilt u soms ook leerlingen van Hem worden?' (Joh. 9,24-27). Blijkbaar beschouwde die man zichzelf al als een leerling van Jezus, aldus Augustinus (1o.eu.tr. 44,11).

'Jij bent een leerling van Jezus,' luidt dan de reactie van de ondervragers, 'maar wij zijn leerlingen van Mozes. Wij weten dat God tot Mozes gesproken heeft, maar waar die Jezus vandaan komt, daar

Laatste oordeel. Timpaan
boven de hoofdingang van de
St. Jan kathedraal in
Antwerpen
Foto: Anton Sinke

weten we niets van.’ (Joh. 9,28-29) Augustinus gaat dan in zijn toelichting als het ware met die onder-vragers in debat: ‘Als u zeker weet dat God tot Mozes heeft gesproken, dan zou u weten dat God door Mozes is aangekondigd. U hebt de Heer immers horen zeggen: “Als u Mozes zou geloven, zou u ook Mij geloven, want over Mij heeft Mozes geschreven.” (Joh. 5,46). U volgt de knecht, maar keert de Heer uw rug toe!’ (Io.eu.tr. 44,12)

Luistert God naar zondaars?

Vervolgens dient de genezen blinde zijn ondervragers van repliek: ‘Is het niet merkwaardig dat mensen als u niet weten waar die Jezus vandaan komt? Hij heeft mij nog wel de ogen geopend. Naar zondaars luistert God niet, dat weet toch iedereen...’ (Joh. 9:30-31) Dit verweer vormt het tweede aspect dat Augustinus steevast aan de orde stelt in zijn toelichtingen op dit evangelieverhaal (vgl. Io.eu.tr. 44,13, s.135,6; 136,2; 136A,1-2; 136B,2 en 136C,4). Zijn commentaar verloopt bijna altijd langs dezelfde lijn. Jezus’ gelijkenis over de farizeeër en de tollenaar in de tempel van Jeruzalem is hem daarbij tot inspirerend voorbeeld (Luc. 18:9-14). Een korte weergave van zijn gedachtegang: ‘Als God niet naar zondaar luistert, wat rest ons dan voor hoop? Waarom dan bidden? Waarom getuigen van onze zonden door ons op de borst te slaan? Ja, waar blijft dan die tollenaar, die met de farizeeër naar de tempel ging? Terwijl die farizeeër in geuren en kleuren zijn verdiensten stond op te hemelen, bleef de tollenaar op afstand. Met zijn ogen op de grond gericht sloeg hij zich op de borst en beled hij zijn zonden. En deze man, die zijn zonden had beleden, verliet de tempel gerechtvaardigd, meer dan die farizeeër.’ (s. 136,2) ‘Die farizeeër vroeg helemaal niets. Hij was om zo te zeggen verzaaidigd binnengekomen, helemaal voldaan. Hij zei niet: “Heer, kom mij te hulp” (Ps. 27:10). Hij zei evenmin: “Heb medelijden met mij, want mijn vader en moeder hebben mij verlaten” (Ps. 27:9). Maar die tollenaar bleef op een afstand staan en kwam - hoe wonderlijk - wel heel dicht bij God. Wie zich vernedert, komt dicht bij de Allerhoogste!’ (s. 136A,2) God luistert zeer zeker naar zondaars! Maar de genezen blinde die zei van niet, had het gelaat van zijn hart nog niet gewassen in Siloam.

Dieper conflict

Of zei de genezen blinde dat eigenlijk ook? Want zodra Augustinus hem laat uitspreken in het evangelie, blijken hun opvattingen met elkaar overeen te komen. De genezen blinde vervolgt immers aldus: ‘Naar iemand vol ontzag voor God en zijn wil, naar zo iemand luistert God. Nog nooit heeft men gehoord dat een mens de ogen heeft geopend van iemand die als blinde was geboren. Als die man niet van God kwam, had Hij dat nooit gekund.’ En met de belijdenis dat Jezus van God komt escaleert de situa-

tie en wordt de genezen blinde uit de synagoge gegooid (Joh. 9:31-34). Augustinus tekent daarbij aan: ‘Waar de ouders bang voor waren, overkomt nu hun zoon: waren de ouders bang om uit de synagoge gegooid te worden, hij niet. Hij werd eruit gegooid, zijn ouders bleven binnen. Altijd is daar dan nog Christus om hem op te vangen. Vandaar de woorden: “Mijn vader en moeder hebben mij in de steek gelaten, maar de Heer heeft mij opgenomen.”’ (s.136A,4)

Zodra Jezus verneemt dat de genezen blinde versto-ten is uit de eigen gemeenschap, gaat Hij naar hem op zoek. En als Hij hem heeft teruggevonden, vindt in het evangelieverhaal het laatste onderricht plaats: ‘Geloof u in de Zoon van God?’ vraagt Jezus aan de man, ‘U hebt Hem gezien, het is degene die met u spreekt!’ Dan werpt de man zich voor Jezus’ voeten op de grond met de woorden: ‘Heer, ik geloof.’ (Joh. 9:35-38). Wist hij in het verhaal eerst niet waar Jezus was (Joh. 9:12), zag hij Jezus daarna als een profeet (Joh. 9:17), nu belijdt hij zich als gelovige (Joh. 9:38). In de eerste fasen van dit verhaal sprak de genezen man alleen over Jezus, in dit laatste stukje spreekt hij als gelovige rechtstreeks met de Heer. Dat is aldus Augustinus het moment waarop de ogen van zijn hart worden gewassen: ‘Siloam sprak met hem, de gezondene: Hijzelf was dus Siloam. De man die blind van hart was kwam naar Hem toe, luisterde, geloofde en wierp zich voor Hem neer. Hij waste zijn gezicht en zag.’ (s. 136,2; vgl. Io.eu.tr. 44,15; s. 135,6; 136A,4; 136B,1; 136C,5.)

Oordeel

Het evangelieverhaal eindigt zoals het begon, met een korte instructie van Jezus: ‘Ik ben in de wereld gekomen om te oordelen: de niet-zienden zullen zien en de zienden zullen blind worden.’ (Joh. 9:39) ‘Kijk maar eens waar het op uitloopt,’ zo houdt Augustinus zijn gehoor voor. ‘De verdedigers, uit-leggers, leraren en kenners van de wet hebben de Maker van de wet gekruisigd. Wat een verblinding kwam er over een deel van Israël! (Rom. 11:25). Wie dachten te zien, er prat op gingen het licht te bezitten, hebben het Licht gekruisigd. Wat een verblinding! Zij hebben het Licht gedood, maar het gekruisigde Licht heeft de blinden het licht gegeven.’ (s. 136,3-4; vgl. Io.eu.tr. 44,16)

Literatuur:

- Marie François Berrouard, “Notes Complémentaires 1-5” *Homélie sur l'évangile de saint Jean* (= *Oeuvres de Saint Augustin* 73B), Paris 1989, 401-408.
- Clemens Beukers S.J., *Aurelius Augustinus - Homilieën over het evangelie van Johannes: bloemlezing*, Brugge / Utrecht 1969.
- Jan den Boeft e.a., *Aurelius Augustinus - Wat kunnen wij voor de doden doen?* Budel 2004.
- Alan Culpepper, *The Anatomy of the Fourth Gospel: a study in literary design*, Philadelphia 1983.
- Joke Gehlen-Springorum e.a., *Aurelius Augustinus - De weg komt naar u toe: preken over teksten uit het Johannesevangelie*, Budel 2007.
- Edmund Hill O.P., *The Works of Saint Augustine - A Translation for the 21st Century: Sermons III/4 (94A-147A) on the New Testament*, New York 1992.
- George Lawless O.S.A., “The Man Born Blind: Augustine’s Tractate 44 on John 9” *Augustinian Studies* 27 (1996) 2, 61-79.
- Frits van der Meer, *Augustinus de zielzorger: een studie over de praktijk van een kerkvader*, Utrecht / Brussel 1947.
- Suzanne Poque, *Augustin d’Hippone: Sermons pour la Pâque* (= *Sources Chrétiennes* 116), Paris 1966.